

Bir Dijital Aktivizm Örneği: Akıllı Ağ Çeteleri (Smart Mobs)

Yrd. Doç. Dr. Ali Murat KIRIK, Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi, murat.kirik@marmara.edu.tr

Ali ÖZCAN, Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi, aliozcan29@gmail.com

ÖZET

Yeni iletişim teknolojilerinin gelişim göstermesiyle birlikte zaman ve mekân sınırı ortadan kalkmıştır. Böylelikle etkileşim olgusu ortaya çıkmış ve kaynak alıcı, alıcı da kaynak durumuna gelmiştir. Yeni iletişim teknolojileri kamusal alan kavramının yeniden biçimlenmesini sağlamıştır. Sosyal ağlar, bloglar, akıllı telefonlar ve diğer yeni iletişim teknolojileri toplumsal hareketlerin meydana gelmesinde aktif bir rol üstlenmiştir. Günümüzde toplumsal hareketler internet ekseninde meydana gelmektedir. Toplumsal örgütlenmeye yönelik birçok bakış açısı mevcut olmakla birlikte bunların bazıları olumlu, bazıları da olumsuzdur. Bu çalışmada sanal örgütlenme ve sanal örgütlenmenin bir uzantısı olan dijital aktivizm konuları derinlemesine irdelenmiştir. Çalışmada uzmanların dijital aktivizme yönelik farklı görüşlerine yer verilmiştir. Ayrıca akıllı çetelerin toplumsal örgütlenmedeki yeri açıklanmaya çalışılmıştır. Bu amaca yönelik olarak 50 katılımcıya dijital aktivizm ile ilgili 5 farklı açık uçlu soru yöneltilmiştir. Katılımcıların sorulara verdikleri cevaplar nitel araştırma teknikleri kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma neticesinde katılımcıların dijital aktivizm konusunda yeterli bilgi düzeyine sahip olduğu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dijital Aktivizm, Dijital Kapitalizm, Akıllı Ağ Çeteleri, Toplumsal Hareketler

Example of a Digital Activism: Smart Mobs

ABSTRACT

The developing of new communication technologies are eliminating boundaries of time and space. Thus, the phenomenon of interaction has occurred, the source has become receiver and receiver has become the source. New communication technologies has led to changes in the public domain. Social networks, blogs, smart phones and other new communication technologies have played an active role in the occurrence of social movements. Today, social movements are formed on the axis of the internet. There are many perspectives for social organization. Some of them are positive and others are negative. In this study, virtual organization and digital activism, which is an extension of the virtual organization issues were

discussed in depth. In this study, the different opinions of experts are included for digital activism. The study has been explained place in the social organization of smart mobs. For this purpose, 5 open-ended questions were asked to 50 participants about the digital activism. Answers of participants were examined and analyzed qualitative research methods. The result showed that participants have enough information about digital activism and smart mobs.

Keywords: *Digital Activism, Digital Capitalism, Smart Mobs, Social Movements*

Giriş

Tarih boyunca toplumların yapısı üretim faaliyetleriyle birlikte şekillenmiştir. Üretim biçimlerinin değişmesiyle birlikte toplumsal yapı da dönüşüme uğramıştır. Sosyolojik çalışmaları bulunan Alvin Toffler (2008), toplumların dönüşümünü incelemiş ve toplumsal üretim biçimlerini “dalgalar” aracılığıyla ifade etmiştir. Dalga yöntemi sırasıyla tarım, sanayi ve bilgi toplumu periyotlarını kapsamaktadır. Bilgi toplumu periyodu ‘üçüncü dalga’ şeklinde tanımlanmıştır. Üretim ilişkileriyle belirlenen toplum yapısındaki değişimler, toplumun içinde barındırdığı birey ve grupların düşünce, yaşam tarzı ve alışkanlıklarında da büyük değişimlere neden olmuştur. Bu bağlamda toplum yapısındaki değişim; rahatsızlık duyulan konuları, aktörleri, sosyal hareketlerin gerçekleştiği yer ve eylem repertuarlarını da değiştirmektedir (Bingöl ve Tanrıver, 2011: 131). Katılımcı demokrasinin ön plana çıktığı bilgi toplumunda, toplumsal hareketlerin örgütlenme biçimi de zamanla farklılaşmaya başlamıştır.

Bilişim ve yeni iletişim teknolojilerinin gelişim göstermesiyle birlikte (Emre, 2013: 191) toplumsal örgütlenmede zaman ve mekân sorunu ortadan kalkmış, insanlar daha rahat bir şekilde birbirleriyle iletişime geçebilme imkânı bulmuştur. 1990’ların başından itibaren küreselleşme sürecine bir tepki olarak ortaya çıkan ve “üçüncü kuşak hareketler”; “yeni enformasyon ve iletişim araçları aracılığıyla küresel düzeyde ve kolektif örgütlenen ve eylemde bulunan hareketler” şeklinde ifade edilmektedir (Şener, 2011: 234).

Ertem ve Uçkan’a (2011: 18) göre, internet ekseninde yeni iletişim teknolojileriyle gerçekleştirilen yeni toplumsal hareketler sayesinde insanlar artık; “çok hızlı bir şekilde bir araya gelme ve dağılma, yatay bir şekilde örgütlenmeyle öngörülemez davranışlarda bulunabilme, iç ve dış iletişimi önlenemez bir şekilde sürdürebilme; yerel eylemlerine küresel iletişim kanallarını kullanarak destek yaratabilme, küresel iletişim yetenekleriyle dünya kamuoyunu etkileyebilme ve iktidarlar üzerinde görülmemiş bir baskı yaratabilme, her şeyden önemlisi, baskının koşulu olan görünmezlik duvarlarını yıkarak ülkeleri dünyaya şeffaflaştırabilme gibi yeni güçlere sahip olmuş”, bu sayede toplumsal hareketlerin örgütleniş biçiminde yeni bir aşamaya geçilmiştir.

1. Küresel-Kamusal Alan Olarak İletişim Ağları

Enformasyon ve iletişim teknolojilerine bağlı olarak dünya son 20 yılda hızlanarak devam eden yapısal ve bunun sonucu olarak da toplumsal bir dönüşüm yaşanmaktadır. Bireyleri ve

üyeleri oldukları toplumları derinden etkileyen ve biçimlendiren bilgi ve bilgi teknolojilerinde ulaşılan bu ileri aşamayı betimlemek amacıyla; sanayi ötesi toplum, üçüncü dalga toplumu, bilgi toplumu, hizmetler sınıfı toplumu, küresel bilgi toplumu, kapitalizm sonrası toplum vb. gibi kavramlar öne sürülmektedir (Öğüt, 2003). Bu yeni toplum biçimi ekonomik, siyasal ve kültürel boyuttaki farklılıklarıyla dikkat çekmektedir. Ekonomik boyutuyla, tekel(leştirici) üretim yapısının son bulmasıyla birlikte çoğulcu pazar anlayışının egemen olduğu bir yapıya doğru değişim yaşanmıştır ve yaşanan bu değişim siyasal boyutuyla, katılımcı bir yapı öngörerek karar verme mekanizmaları merkezileşmekten uzak bir niteliğe büründürmüştür (Hamelink, 1991: 11-13).

Bilgi teknolojilerinin temelinde gerçekleşen dönüşüm genel olarak “ağ toplumu” kavramıyla ifade edilmektedir. Ağ toplumunun özelliklerinin başında bilgiye kolayca erişim imkânı bulunmaktadır. Bilgi teknolojilerindeki gelişme, her türlü bilgi akışını kolaylaştırdığı gibi, zaman ve mekân kullanımında da büyük avantajlar sağlamıştır. (Tunç, 2009: 20). Ağ toplumunun merkezinde yer alan en temel özelliklerden bir diğeri ise içerisinde medyanın da yer aldığı iletişim alanındaki dönüşümdür. Ağ iletişimi; “birçok noktadan birçok noktaya” doğru bir haberleşme sürecini ifade etmektedir. Bu durum, hem kişilerarası arası iletişimin “bir noktadan bir noktaya” hem de kitle iletişiminin ‘bir noktadan kitleye’ gerçekleşen farklı süreçlerin birleşimidir (Toffler, 2008: 17). İletişim alanındaki bu dönüşüm toplumsal örgütlenme pratiklerinde de kendini göstermiştir. Böylelikle bilgi toplumsal yaşama hâkim duruma gelmiş ve bilgi toplumunun temelindeki güçler ise bilgisayarlar ve bilgi ağları olmuştur (Kutlu, 2000: 1).

Bilgisayar teknolojisinin ve bilginin insan hayatının temelinde kendine yer edinmesi yeni bir yaşam tarzını ortaya çıkarmıştır. Bu durumu “web tarzı yaşam” şeklinde kavramsallaştıran Gates (1999: 120), web tarzı yaşamın özelliklerini ise şöyle sıralamaktadır: “Web tarzı yaşam, yüksek hızlı bağlantıların kritik sayıda insana ulaşmış olması nedeniyle, insanların hayatlarını değiştirecek donanım ve yazılımların gelişmesine imkân tanır. PC’ler gibi akıllı cihazlar giderek daha güçlü ve daha ucuz hale gelir. Yaklaşık on yıl sonra Amerikalıların ve dünyanın diğer yörelerinde yaşayanların çoğu web tarzı yaşama geçmiş olacak. Bu insanlarda haber almak, öğrenmek, eğlenmek ve iletişim kurmak için webe yönelmek bir tür refleks haline alacak. Webe yönelmek, birisiyle konuşmak için telefonu kaldırmak ya da kataloglardan bir şey sipariş etmek kadar doğal görülecek. Web, faturalarınızı ödemedi, paranızı yönlendirmede, doktorla ilişki kurmada ve diğer birçok işi yapmada kullanılabilir. Birçok kişi için web tarzı yaşam bugün başlamıştır.” Web tarzı yaşam, merkezi yapıda birlikte yaşayan bütüncül ve büyük topluluklar yerine, gelişen iletişim ve bilişim teknolojileriyle bireylerin, küçük grupların, toplulukların önemini artırmıştır. Bir anlamda geleneksel iletişim araçlarının oluşturduğu kitle toplumu yerini yeni iletişim teknolojilerinin yaygınlaşmasıyla birlikte bireye devretmiştir. Bireylerin ortak hedef çerçevesinde hareket alanı olarak ifade edilen “kamusal alan” bu değişimle birlikte hızlı bir dönüşüme uğramıştır. 1990’larda internetin güç kazanmasıyla başlayan “kamusal alan” tartışmaları (Erdoğan ve Alemdar, 2010: 184), günümüzde yerini toplumsal hareketlerin yeni iletişim teknolojileriyle bütünleşerek oluşturduğu farklı bir noktaya bırakmıştır.

İnternetin toplumsal hareketler tarafından kullanımıyla ilgili farklı teorik ve politik yaklaşımlar söz konusu olmuştur. İnternet ekseninde gelişim gösteren yeni iletişim teknolojilerinin ekonomik, sosyal ve kültürel dünyada devrim yaptığını ileri süren yaklaşımlarla birlikte; internetin neo-liberal politikaların yeni bir sömürü aracı olduğunu, iktidar odakları tarafından kontrol, sermaye tarafından yönlendirme amaçlı kullanıldığını ileri süren olumsuz bakış açısına sahip yaklaşımlar da bulunmaktadır (Göker, 2009).

2. Ana Akım Yaklaşımlara Göre Yeni İletişim Teknolojileri

Genel kabul gören görüş, ağ toplumunun temelini oluşturan internetin, ilerici ve demokratik bir iletişim ağının oluşturulmasında, özellikle de geleneksel ticari medyanın zorlamalarına maruz kalan eylemciler için önemli bir alan haline geldiğidir. Bu görüşe göre internet, küresel medya tekelinin idaresini alaşağı ederek, özgür, sansürsüz, demokratik bir iletişim üzerine kurulu altın çağın temellerini atacaktır. İnternetin özellikle yeni bir katılımcı demokrasi anlayışı yaratacağına ve kamusal alan tartışmalarını canlandıracağına olan inanç aslında 1993'te Howard Rheingold'un Sanal Topluluklar (Virtual Communities) adlı kitabıyla ortaya çıkmıştır. Rheingold'un temel savı demokrasiyi canlandırmak için sanal toplulukların yurttaşlara yardımcı olacağı ya da demokratik söylemin yerine geçecek çekici bir alternatifin sunulacağı yönünde olmuştur (Atikkan ve Tunç, 2011: 96).

Castells (2013: 17), internetteki sosyal ağları; tarih boyunca, iktidarlarının dayanağı olarak iletişim kanallarını tekelleri altına almış hükümetler ve şirketlerin kontrolünün büyük ölçüde dışında kalan özerklik alanları olarak tanımlamaktadır. Castells'e (2008: 4) göre yeni iletişim teknolojilerinin kullanımıyla gerçekleştirilen ulusal ve uluslararası birçok eylem ve çevreci hareket olumlu sonuçlar meydana getirmiştir. Aydoğan (2011: 69-71), Castells'in bahsettiği kamusal alanı "karşı kamusal alan" olarak ifade etmekte, ayrıca günümüzde pek çok yeni medya kuramcısının, kamusal alanın internette yaşama geçirilebileceğini tartıştığına atıfta bulunarak, internetin etkileşim özelliği, bağlantılı metnin (hypertext) benzersizliği, internetin kamusal alan modeline uygun bir kamusal alan yaratabileceği görüşünü güçlendirdiğini de vurgulamaktadır. Sanal kamusal alan olarak ifade edilen bu aşamada, teknolojiyi kullanarak eylemlerini gerçekleştirenler (teknö-eylemciler) internetin demokratik potansiyelini zenginleştirmektedirler. Demokratik bir dünya arzusuyla tasarlanan eylemler, çevrimiçi demokrasi pratiği olarak, fiziksel dünyada alternatif toplumsal örgütlenme tarzlarında kendilerini göstermektedir (Milberry, 2010: 47-49).

3. Eleştirel Yaklaşımlara Göre Yeni İletişim Teknolojileri

Yeni iletişim teknolojilerine eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşan kuramcılar özelde sosyal medya ve genelde interneti kamusal alanı parçalayan, Balkanlaşmaya (Balkanization) yol açan bir durum olarak tanımlamışlardır (Sözen, 2012: 27). Bu eleştirilerin temelinde ise toplumsal üretim ilişkilerinin (üretim ilişkilerinde yer alan değişik toplumsal gruplar ya da sınıflar arasındaki ilişkilerin) üretim araçlarına yansdığı, diğer bir ifadeyle teknolojinin ve toplumsal modellerin karşılıklı olarak birbirlerini hem maddi hem de ideolojik bakımdan tamamladıkları savı yer almaktadır.

Dijital aktivizmi, dijital teknolojiler ya da yeni iletişim teknolojileri temelli gelişmelerin sonucu olarak ifade etmek doğru olacaktır. Bu bakış açısıyla dijital aktivizme dönük eleştirilerin temelinde dijital kapitalizm, yani kapitalizmin kendini yenilemesi, ya da dijital sömürgecilik olarak kendini gerçekleştirme yer almaktadır. İster yardım isterse satış şeklinde olsun, batılı ülkelerin gelişmekte olan ülkelere verdikleri iletişim teknolojisi bu ülkelerin batıya olan bağımlılığını artırmaktadır (Tekinalp, 1990: 128-129). Enformasyon alanındaki söz konusu dengesiz yapılanma, her şeyden önce, Avrupalıların hemen hemen tüm dünyadaki ulusları sömürgeleştirecek, yayılmacı bir politika izlemeleriyle açıklanmaktadır (Hamelink, 1991: 267).

Elektronik sömürgecilik, temelde iletişim teknolojilerinin ve ürünlerinin ithal edilmesiyle kurulan, bunun yanı sıra yabancı mühendisler, teknik elemanların görev aldığı, ilgili resmi protokollerin söz konusu olduğu iletişim araç ve gereçleri aracılığıyla, değişen ölçülerde ve boyutlarda yabancıların değerlerini, yaşam biçimlerini ve beklentilerini egemen kılarak yerli ve özgün kültürleri; ulusal düzeyde gerçekleştirilmeye çalışılan toplumsallaşma süreçlerini değiştirebilecek bir bağımlılık ilişkisi olarak da tanımlanabilmektedir. 20. yüzyıla damgasını vuran elektronik sömürgecilik olgusu, en az 18 ve 19. yüzyıllarda karşılaşılan ekonomik, askeri ve siyasi kolonyalizmden (sömürgecilik) daha tehlikeli bir hal almıştır. Elektronik sömürgecilik batılı ülkelere ithal edilen kitle iletişim araçları aracılığıyla üçüncü dünya ülkelerinde yaşayan insanların davranışlarını, arzularını, inançlarını, yaşam biçimlerini etki altına almayı amaçlamaktadır. Genellikle batılı ülkeler tarafından ihraç edilen bu tür kültürel ürünlerin sonuçları, uzun vadede etkilerini gösterecek nitelikler taşımaktadır (McPhail, 1991: 148-153).

Yeni iletişim teknolojilerinin dijital kapitalizm ya da kolonyalizm gibi olumsuz etkilerinin yanında, gerçeğin yeniden inşa edilmesine dönük tehlikeleri de söz konusu olmuştur. Yeni iletişim teknolojilerinin sunduğu sanal mekânlar ve durumlar gerçeğe ilişkin algılarda değişim ve dönüşüme neden olmaktadır. Yeni iletişim teknolojilerinin gerçeği simüle ederek yaratabildiği sanal gerçeklik, bireylerin olmak isteyip de olmadıkları kimliklere kavuşmalarını, yapmak isteyip de yapamadıklarını gerçekleştirebilmelerini sağlamaktadır. Bu durum, yüzeysel olarak bakıldığında bireylere özgürleşme olanağı sağlar gibi gözükse de bu özgürlüğün ne kadar gerçek olduğu büyük bir tartışma konusudur (Tosun, 2013: 113-114). Uçkan da (2010), bu durumu “dijital fanus etkisi” olarak adlandırarak, düşüncelerini şu sözlerle vurgulamaktadır: “İnternetle sosyalleşen insanlar, bir ‘banner’a tıklayarak Afrika’daki açları doyurduğunu, yağmur ormanlarını kurtardığını veya ozon deliğini kapattığını düşünmeye başlamaktadır.”

4. Yeni Toplumsal Hareketler

Toplumsal hareketler tarih boyunca varlığını sürdürmüş ve çoğu zaman toplumsal yapıyı dönüştürücü bir niteliğe sahip olmuştur. Kurumsal iktidara sahip olanların denetiminden uzak bağımsız özerk bir iletişim sürecinin yaşanması toplumsal hareketlerin hız kazanmasını sağlamıştır. Kitleli medya büyük ölçüde hükümetler ve medya kurumları tarafından kontrol edildiğinden, iletişimsel özerklik internet ağlarında ve kablosuz iletişim platformlarında inşa edilmektedir (Castells, 2013: 23). Bu bağlamda internet temelli yeni

iletişim teknolojileri eylemlerin belirlenmesi ve koordinasyonuna büyük imkân sağlamaktadır. Farklı bir kamusal alan uzamı çerçevesinde özgür sanal cemaatler oluşturan yeni iletişim teknolojileri, dijital uzamdaki birlikteliği kent uzamına taşımaktadır. Bu bağlamda yeni iletişim teknolojileri, yeni toplumsal hareketlerin oluşumunu mümkün kılmaktan ziyade, toplumun teknolojiyi kendi kullanım alanları ve değerleri doğrultusunda benimsediğini göstermektedir. Yeni toplumsal hareketlerin ya da toplumsal hareket ağlarının kurulması yönünde eğilim doğması durumunda, yeni iletişim teknolojileri itici güç olmakta ve bu teknolojiler mevcut hareketleri yeniden yapılandırmaktadır. Bu noktadan hareketle toplumsal hareketlerin etkili olabilmesinin yeni iletişim teknolojilerini iyi kullanmasıyla mümkün olacağı göstermektedir (Castells ve Ince: 2006: 69-70).

5. Yeni Toplumsal Hareketlerin Bir Yansıması: Dijital Aktivizm

Ori Brafman ve Rod A. Beckstrom, “Denizyıldızı ve Örümcek: Lidersiz Organizasyonların Önlenemez Başarısı” isimli çalışmalarında hiyerarşinin bulunmadığı ortamlarda meydana gelebilecek olası durumları şu şekilde aktarılmaktadırlar: “Düzensizlik, hatta kaos çıkacağını düşüneneceksiniz. Ama farklı birçok arenada geleneksel liderlik mekanizmasının yokluğu, endüstriyi ve toplumu ters yüz eden güçlü grupların yükselmesine yol açıyor. Kısacası bu, etrafımızda fırtınalar kopartan bir devrim..... Gayrimerkezleşme binlerce yıldır uyuyordu. Ama internetin ortaya çıkışı bu gücü serbest bıraktı, geleneksel iş dünyasını yerle bir etti, tüm sektörleri değiştirdi, birbirimizle kurduğumuz ilişkileri belirledi ve dünya politikasını etkiledi. Bir zamanlar zayıflık olduğu düşünülen yapı, liderlik ve biçimsel örgütlenmenin yokluğu şimdi önemli bir değer haline geldi. Görünen o ki, kaotik gruplar yerleşik kurumlara meydan okuyor ve onları bozguna uğrattıyor.” Brafman ve Beckstrom, kitaplarına adını veren denizyıldızı ve örümcek metaforlarını şöyle konumlamaktadır. “Örümcek, merkezleşmiş bir hayvandır. Bacakları gövdesinden uzar, başını kesin, ölür... Denizyıldızı ise gayri merkezi bir ağdır. Başı yoktur. Temel organları her bir kolda tekrarlanır. İkiye böldüğünüzde iki denizyıldızınız olur” (Akt. Ertem ve Uçkan, 2011:37). Merkezi/dikey yapısıyla geleneksel iletişim araçları örümceğe, dağınık/yatay yapısıyla yeni iletişim teknolojileri ise denizyıldızı metaforlarına birer örnek teşkil etmektedir.

Yeni iletişim teknolojileri aracılığıyla gelişim gösteren ağ toplumu, tarih boyunca toplumlara egemen olmuş “baskının olduğu yerde, baskıya karşı direniş olur, toplumsal hayatın nasıl örgütleneceğine ilişkin birbiriyle yarışan görüşler ve projeler olur” (Castells, 2008) düşüncesinin etkili şekilde yaşandığı bir dönemi ifade etmektedir. Bu düşünce günümüzde yerini “dijital aktivizm”e bırakmıştır. Uçkan’a göre (2012) “dijital aktivizm”; farklı aktivizm türlerinin internet ortamında kullanılmasına verilen genel bir addır. Bireylerin veya toplulukların, ağ yapıları ve bilgi teknolojilerinin hızlı yayılım niteliklerinden faydalanarak, savundukları ya da tepki gösterdikleri, ifade özgürlüğü, insan hakları ya da çevre gibi sosyal veya politik konulardaki dava veyahut olaylar üzerine merkezden bağımsız büyüeyebilen, temel amacı yüksek kamuoyu sesi üretebilmek olan eylemle tasarlayarak ortaya koyması dijital aktivizm olarak ifade edilmektedir. Terimin “internet aktivizmi”, “e-aktivizm”, “siber aktivizm” gibi farklı kullanımları da bulunmaktadır.

İnternetin tarihiyle eşzamanlı olarak görülse de dijital aktivizmin ortaya çıkışı Wikileaks ile başlamaktadır. 2006'dan beri faaliyette olan Wikileaks'in dünya gündemine girmesi 2010 yılında mümkün olmuştur. 2010 yılı Wikileaks ile kapatılmış, 2011 yılı ise "Arap Baharı" ile açılmıştır. Medyadan diplomasiye, şirketlerden hükümetlere hiçbir şeyin artık eskisi gibi olmayacağını işaretleyen Wikileaks ve Tunus'tan başlayarak, Mısır, Libya, Cezayir, Yemen, Ürdün, Suriye gibi otokratik Arap devletlerine yayılan devrim dalgası net bir şekilde gözlenmiştir. Bu dönüşüm işaretlerinin her birinde internetin ve bilgi-iletişim teknolojilerinin güçlü bir mevcudiyeti söz konusu olmuştur (Ertem ve Uçkan, 2011: 16-17).

5.1. Dijital Aktivizm Uygulamaları

Dijital aktivizm çeşitli şekillerde gerçekleşmekte ve bunlar belirli sınıflara ayrılarak kavramlaştırılmaktadır. Bunlardan ilki, Türkçe'ye "Akıllı Ağ Çeteleri" olarak giren Smart Mobs'tur. İsminden de anlaşılacağı üzere Smart Mobs; belirli bir amaç için gerçekleştirilen eylemleri ifade etmektedir. Bir diğeri de dijital aktivizmin eğlence amaçlı kullanımına örnek teşkil etmesi açısından seçilen Flash Mobs kavramıdır.

5.1.1. Flash Mobs

Temelinde birbiriyle ilişkisi olmayan kalabalık grupların bir araya gelerek gerçekleştirdiği kimi eğlenceli eylemleri içeren bir etkinlik olan flash mobs, bireylerin kolektif bir davranışta bulunmaları temeline dayalıdır. Topluca eylemlerde bulunma, bununla birlikte çok da anlamlı olmayan bir etkinliğin parçası olarak hareket etme duygusu katılımcılara ilgi çekici gelmektedir (Silva ve Frith, 2010). Flash mobs etkinlikleri, beklenmedik eylemlerde bulunmak amacıyla katılımcıların kısa sürede kentsel yaşamın bir yerinde toplanmasıyla gerçekleşmektedir. Aniden toplanan enerji dolu grup, hızlıca çevrelerine yayılan spesifik ancak zararsız kimi eylemleri uygulamaya koymaktadırlar. Halka açık kendine özgü, üzerinde düşünülmüş bu etkinlikler özellikle cep telefonları ve web siteleri aracılığıyla düzenlenmektedir. Bazı flash mobs etkinliklerinin yalnızca eğlence amaçlı olarak gerçekleştirildiği söylenebilirken kimi etkinliklerin gerçekten amaçsızca mı yoksa siyasal, ekonomik, toplumsal bir eleştiri amacıyla mı gerçekleştirildiği de hali hazırda tartışılmaktadır. Bu tür etkinliklerin gerçekleşme biçimleri ve işlevleri; kutlama, siyasi ve reklam olmak üzere üç ana başlıkta sınıflandırılabilir. Flash mobs etkinlikleri, politik amaçlı olabildiği gibi eğlence, etkileşim, performans ve reklam amaçlı da gerçekleştirilebilmektedir (Yıldız, 2012: 3-6).

5.1.2. Smart Mobs

Sosyal medya ve sanal topluluk kavramını ilk tanımlayan ve Stanford'da akademisyen olan öngörülerıyla ünlü Howard Rheingold, kanaat önderi olarak son 20 yılda teknoloji ve sosyal tahmin konularında en çok satan kitaplara imzasını atmıştır. 1980'lerin başında, bilgi ve iletişim teknolojilerinin sosyal, ekonomik ve gündelik hayatımıza "gömülü" hale geleceğini haber veren "Düşünce için Araçlar" isimli eserini yayınlamıştır. 1987'de yazdığı bir makalede internet vasıtasıyla iletişim kuranların antisosyal ve mental problemlili kişiler olduğunu savunan Rheingold, günümüzde ise tam tersi bir durumun meydana geldiğini

ifade etmiştir. Çünkü kişilerin internet aracılığıyla arkadaş edindiğini, bilgi alışverişinde bulunduğunu belirtmiştir (Döndaş, 2010). 1993 yılında ise “Sanal Topluluk” (Virtual Community) adlı bir kitabı kaleme alarak hem giderek daha da çok kullanılan bu kavramı ortaya atmış, hem de sosyal ağlar ve sosyal medyanın gelecekteki konumuna dair öngörülerini aktarmıştır. PC, cep telefonu ve kablosuz internetin birbiriyle sıkı bir ilişki içerisine girdiğini belirten Rheingold’un, kolektif eylem-işbirliği biçimlerini mümkün hale getiren mobil iletişim, bilgisayar ve internetin yaygınlaşması üzerine yazdığı “Akıllı Çeteler” (Smart Mobs) isimli kitabı New York Times tarafından belirlenen 2002 Yılı Büyük Fikirler Kitapları içerisinde yer almıştır.

Howard Rheingold, “Akıllı Çeteler: Bir Sonraki Sosyal Devrim” adlı kitabında, mobil toplumun siyasi, ekonomik ve insani olarak ulaşacağı boyutları derinlemesine irdelemektedir. Ona göre mobil toplumsal ağlar ve şebekelerin; bilgi-iletişim teknolojilerini kullanmasıyla ortaya çıkan yeni bir toplumsal koordinasyon biçimi meydana gelmiştir. Rheingold, işte bu işbirliği teknolojilerini akıllı çeteler olarak adlandırmaktadır. Mobs yani mobilin kısaltması ve sözcüğün argo anlamı olan çetenin birlikte simgeselleştirdiği yeni toplumsallık türü olarak ortaya çıkmaktadır. Smart mobs; akıllı, uyanık, esnek bağlarla birbirine bağlı, bir çete gibi her an kurulup dağılabilen mobil yani göçebe bir toplumsal işbirliği/koordinasyon teknolojisidir. Ancak bu, çetelerin kural tanımaz esnekliği ve göçebeliğinin barındırdığı karanlık anlamları da taşıyan bir toplumsal birliktelik de olabilmektedir. Rheingold’un smart mobs ile anlamlandırmaya çalıştığı mobil toplumsal şebekeler, farklı işbirliği ve dayanışma kültürlerini, daha etkin demokratik eylem tarzlarını mümkün kıldığı gibi; kaotik ve öngörülemeyen terör organizasyonlarını ya da eşine rastlanmadık gözetim/denetim biçimlerini, her yerde hazır ve nazır mobil polis devletini de ortaya çıkarabilmektedir (Ertem ve Uçkan, 2011: 50-51).

Smart mobs (akıllı ağ çeteleri) toplumsal örgütlenmenin yeni bir şekli olarak ön görülmektedir. Bu kavram; arı veya güvercin sürüsü gibi çalışan insanların kendi kendini örgütleyen bir grup olarak faaliyet göstermesinin bir ifadesidir. Cep telefonları üzerinden insanların aynı yönde tutum ve davranışlarda bulunmasını sağlayan akıllı ağ çeteleri, mobil mesajları ve e-postalar gibi iletilen içeriklerle sağlanmaktadır. Kısacası bir kişiyle başlayan süreç kitlesel bir harekete dönüşmektedir (Thompson, 2002). Finlandiyalı sanat teknoloji ve bilim işbirliği Aulası’nın kurucusu Jyri Engestrom, bu durumu fiziksel dünyada belli bir amaç için topluluk oluşturmak üzere dijital teknolojiyi kullanmak olarak ifade etmektedir (McGirk, 2003).

5.2. Dünyadan ve Türkiye’den Smart Mobs Örnekleri

Cep telefonları aracılığıyla hizmet sunan kısa mesaj servisi (SMS), neredeyse hükümet düşürecek kadar güçlü bir “politik eylem teknolojisi” olabilmektedir. Buna örnek olarak Filipinler Devlet Başkanı Joseph Estrada’nın iktidarına karşı 2001’de SMS mesajlarıyla bir araya gelen bir milyondan fazla Manilalı gösterilmektedir (Goggin, 2006). Akıllı ağ çetelerine örnek olan bu olay, bir mesajla milyonlarca kişinin çok kısa bir zamanda bir araya gelmesinin en dikkat çekici kanıtlarından birisidir.

Şili’de, devlet okullarında okuyan öğrenciler yüksek harç ücretleri ve yetersiz imkânlarla itiraz ederek Youtube’u, anlık mesajları ve sosyal ağları kullanarak organize olmuşlardır. Bu olay Penguen Devrim’i adıyla tarihe geçmiştir. 15-18 yaşında çocuklar sınıflarının kapılarını zincirleyerek, 700 bin yetişkini protesto eylemlerinde kendilerine katılmaya ikna etmiştir. Yaşananlar sonrası Eğitim Bakanı istifa etmek zorunda kalırken, Başbakan da öğrencilerin taleplerini kabul edeceğini açıklamıştır. Bu eylem dünyanın başka ülkelerinde de farklı amaçlar için tekrarlanmıştır (Somma, 2012).

Smart mobsların olumlu yanlarının yanında olumsuz etkilerini de ifade etmek gerekmektedir. Bunun en önemli örneklerinden birisi Nijerya’da yaşanmıştır. 2002 dünya güzellik yarışmasının Nijerya’da yapılacak olmasından dolayı çeşitli eleştiriler yapılmıştır. Bunun üzerine bir gazetecinin Hz. Muhammed’e hakarete varan düzeyde yazı kaleme alması üzerine telefonlar kullanılarak geniş çapta protestolar düzenlenmiştir. Bu protestolar süresince yaşanan olaylar sonucunda 200’den fazla kişi öldürülmüştür (Thompson, 2002).

Yukarıda ifade edilen örneklerin hepsinde demokratikleşme noktasında internet ve cep telefonlarının ne kadar önemli olduğu görülmektedir. Bu araçları kullanarak hemen hemen herkes video blog, website, metin mesajı, wiki ve e-posta gibi araçları kullanarak siyasal organizatör ve gazeteci olabilmektedir (Faris ve Etling, 2008).

6. Dijital Aktivizm Örneği Olan Smart Mobs’a Yönelik Bir Araştırma

Çalışmanın bu bölümünde ise dijital aktivizmin en yaygın örneği olan akıllı ağ çetelerine (smart mobs) yönelik gerçekleştirilmiş olan nitel araştırmaya dair elde edilen veri ve bulgular aktarılmaya çalışılacaktır.

6.1. Amaç

Bu araştırmanın temel amacı dijital aktivizmin en temel örneği olan smart mob olgusunun gençler üzerindeki etkisinin ölçülmesidir. Bu nedenle gençlere konuya yönelik sorular sorulmuş ve bu sorulara kapsamlı cevaplar aranmıştır. Aynı şekilde sorulara verilen cevaplarla gençlerin dijital aktivizm ve smart mob olgusuna yönelik bakış açıları saptanmaya çalışılmıştır.

6.2. Yöntem

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden derinlemesine mülakat tekniği kullanılmıştır. Bu sayede çalışmanın bilimsel açıdan temellendirilmesi amaçlanmıştır. Bunun dışında çalışmada kullanılmayan gözlem, katılımcı gözlem, günlük inceleme gibi teknikler de nitel araştırmaların kapsama alanına girmektedir. Yüz yüze görüşme tekniği katılımcılara yönlendirilen açık uçlu sorular aracılığıyla araştırmacının bilgi alması esasına dayalıdır (Batu vd., 2004: 39) Nitel araştırma teknikleri sosyal bilimler, tıp ve diğer bilim dallarında sıklıkla kullanılmaktadır.

Nitel araştırmalar genellikle tümevarımcı bir yaklaşımla birlikte olgu ve olayları kendi doğal durumları içerisinde tasvir etme, katılımcıların bakış açılarını anlamlandırma amacıyla

kullanılmaktadır. Bu sayede belirlenen konuya yönelik katılımcıların dünya görüşlerine, fikirlerine, düşüncelerine, yaşayış tarzlarına, ilgilerine, tecrübelerine yönelik derinlemesine nitel bilgi elde edilebilmektedir. (Çokluk vd., 2011: 96, 98) Açık uçlu sorular aracılığıyla katılımcılar kendilerine ait görüşlerini özgürce ifade edebilmekte ve daha doğru bulgular elde edilebilmektedir.

6.3. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini İstanbul ili Beşiktaş ilçesinde yaşayan 18-24 yaş arası gençler oluşturmaktadır. Katılımcıların tespiti esnasında “amaçlı örneklem” yöntemi tercih edilmiştir. Amaçlı örnekleme evren birbirine benzer alanlara ayrılmaktadır. Bu aşamadan sonra ise araştırmanın amacını en iyi yansıtacak grup seçilmektedir. Dijital aktivizm konusunda gençlerin daha ön plana çıktığı düşünülürse çalışmanın gençler üzerinden yürütülmesi gayet uygun olmaktadır. Ancak Beşiktaş’ın toplam nüfusunun 186 binin üzerinde olması ve örneklem grubundaki tüm katılımcılara ulaşmanın zor olması nedeniyle aynı zamanda rastlantısal örnekleme tekniği de kullanılmıştır. Araştırma çerçevesinde 50 katılımcı ile yüz yüze derinlemesine mülakat gerçekleştirilmiş ve konuyla ilgili soruların bütün sorulara doğru ve eksiksiz cevaplar verdikleri varsayılmıştır.

6.4. Veri Toplama Araçları

Araştırmada gençlerin dijital aktivizm ve smart mobs olgusuna yönelik bakış açılarını saptamaya yönelik 5 farklı soru hazırlanmış ve bu sorular katılımcılara yüz yüze yöneltilmiştir.

6.5. Bulgular ve Yorum

Sorular hazırlandıktan sonra araştırma sonucunda elde edinilen bulguların yorumlanması safhasına geçilmiştir. Katılımcılara ilk olarak “Dijital aktivizm nedir?” şeklinde bir soru sorulmuştur. Bu soruya verilen cevaplar aşağıda yer alan Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1: “Dijital Aktivizm Nedir?” Sorusuna Yönelik Frekans ve Yüzde Tablosu

Dijital Aktivizm Nedir?	F	%
İnternet, sayısal ortamlar ve sosyal medya üzerinden gerçekleştirilen eylem ve faaliyetlere verilen genel addır.	21	42
İnternet ortamında saldırı gerçekleştirilmesi esasına dayalıdır.	12	24
Sayısal ortamlarda insanların bir araya gelmesine verilen addır.	9	18
Sosyal medya ve internet üzerinden yürütülen kampanyalardır.	6	12
Konu hakkında bilgim yok.	2	4

Katılımcıların çoğunluğu (21 kişi / %42) dijital aktivizmi “internet, sayısal ortamlar ve sosyal medya üzerinden gerçekleştirilen eylem ve faaliyetlere verilen genel ad” şeklinde ifade etmiştir. 2 katılımcı (%4) ise dijital aktivizm konusunda bilgi sahibi olmadığını belirtmiştir. Dijital aktivizmin “internet ortamında saldırı gerçekleştirilmesi esasına dayalı” olduğunu belirten katılımcı sayısı 12 (%24)’dir. Bu kavramı “sayısal ortamlarda insanların bir araya gelmesine verilen ad” şeklinde tanımlayan katılımcı sayısı ise 9 (%18)’dur. Araştırmada dijital aktivizmi, “sosyal medya ve internet üzerinden yürütülen kampanyalar” olarak nitelendiren toplam 6 katılımcı (%12) bulunmaktadır. Verilen cevaplardan da anlaşılacağı üzere katılımcıların büyük çoğunluğu dijital aktivizm konusunda bilgi sahibidir.

Katılımcılara ikinci olarak “Dijital aktivizmi temel olarak hangi amaçla kullanıyorsunuz?” şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Böylelikle dijital aktivizmin kullanım alanları tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu soruya verilen cevaplar Tablo 2’de aktarılmıştır.

Tablo 2: “Dijital Aktivizmi Temel Olarak Hangi Amaçla Kullanıyorsunuz?” Sorusuna Yönelik Frekans ve Yüzde Tablosu

Dijital Aktivizmi Temel Olarak Hangi Amaçla Kullanıyorsunuz?	F	%
Gündem oluşturma	19	38
Eylem / protesto	13	26
Topluluk / grup oluşturma	11	22
Fikirleri değiştirme	3	6
Toplumunu etkileme	2	4
Hiç kullanmıyorum	2	4

Bu soruya verilen cevaplardan da anlaşılacağı üzere katılımcıların çoğu (19 kişi / %38) dijital aktivizmi gündem oluşturma amaçlı kullandığını ifade etmiştir. 13 katılımcı (%26) ise dijital aktivizmi eylem/protesto amaçlı kullandığını belirtmiştir. Topluluk/grup oluşturma amacıyla dijital aktivizm faaliyetleri gerçekleştiren 11 katılımcı (%22) bulunmaktadır. Soruya verilen diğer cevaplar ise; fikirleri değiştirme (3 kişi / %6), toplumu etkileme (2 kişi / %4) ve hiç kullanmıyorum (2 kişi / %4)’dur.

Katılımcılara üçüncü olarak “Dijital aktivizmin derinden hissedildiği en önemli olay size göre nedir?” şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Bu soruyla katılımcıların gündemi takip edip etmedikleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Üçüncü soruya verilen cevaplar aşağıda yer alan Tablo 3’de sunulmuştur.

Tablo 3: “Dijital Aktivizmin Derinden Hissedildiği En Önemli Olay Size Göre Nedir?” Sorusuna Yönelik Frekans ve Yüzde Tablosu

Dijital Aktivizmin Derinden Hissedildiği Örnek Olay	F	%
WikiLeaks	10	20
Gezi Parkı Olayları	27	54
Arap Baharı	9	18
Suriye İç Savaşı	4	8

Yukarıda yer alan Tablo 3’te görüldüğü gibi katılımcıların yarısından fazlası (27 kişi / %54) gezi parkı olaylarının dijital aktivizmi yansıtan en temel örnek olduğunu ifade etmiştir. Bu araştırmanın Türkiye’de yapılması, çıkan sonuca doğrudan etki etmiştir. Tüm dünyada yankı bulan ve internet ortamına sızan WikiLeaks belgeleri de verilen cevaplar arasındadır. 10 katılımcı (%20) WikiLeaks belgelerinin ortaya çıkmasının insanları derinden etkilediğini ifade etmiştir. “Arap Baharı” (9 kişi / %18) ve “Suriye İç Savaşı” (4 kişi / %8) soruya verilen diğer cevaplar arasındadır.

Katılımcılara dördüncü olarak “Dijital aktivizmin gerçekleşmesini sağlayan en temel araç / iletişim aracı hangisidir?” sorusu yöneltilmiştir. Soruya verilen cevaplar dikkat çekici olup Tablo 4’te frekans ve yüzde dağılımı görülmektedir.

Tablo 4: “Dijital Aktivizmin Gerçekleşmesini Sağlayan En Temel Araç / İletişim Aracı Hangisidir?” Sorusuna Yönelik Frekans ve Yüzde Tablosu

Dijital Aktivizmin Gerçekleşmesini Sağlayan En Temel Araç	F	%
PC (Kişisel Bilgisayar)	8	16
Cep Telefonu / Akıllı Telefon	37	74
Televizyon	1	2
Radyo	1	2
Telsiz	3	6

Yukarıda yer alan Tablo 4’te görüleceği üzere katılımcıların 4’te 3’ü (37 kişi - %74) cep telefonu ve akıllı telefonlar aracılığıyla dijital aktivizmin gerçekleştiğini ifade etmiştir. 8 katılımcı (%16) ise PC (kişisel bilgisayar)’lerin dijital aktivizmde söz sahibi olduğunu belirtmiştir. Katılımcıların 3’ü (%6) telsizlerin kullanılması ile dijital aktivizm faaliyetlerinin daha verimli bir şekilde gerçekleştiğini savunmuştur. Geleneksel kitle iletişim araçları arasında yer alan radyo (1 kişi - %2) ve televizyon (1 kişi - %2) ise verilen diğer cevaplar arasında yer almıştır.

Katılımcılara son olarak “Akıllı ağ çetelerinin (smart mobs) herhangi birine üye misiniz?” sorusu yöneltilmiştir. Bu sayede katılımcıların smart mobs konusundaki farkındalıklarının ölçülmesi amaçlanmıştır.

Tablo 5: “Akıllı Ağ Çetelerinin (Smart Mobs) Herhangi Birine Üye Misiniz?” Sorusuna Yönelik Frekans ve Yüzde Tablosu

Akıllı Ağ Çetelerinin (Smart Mobs) Herhangi Birine Üye Misiniz?	F	%
Evet üyeyim.	14	28
Hayır üye değilim.	34	68
Konu hakkında bilgim yok.	2	4

Yukarıda yer alan Tablo 5’teki verilerden de anlaşılacağı üzere katılımcıların hemen hemen hepsi smart mobs konusunda bilgiye sahiptir. 14 katılımcı (%28) akıllı ağ çetelerine üye olduğunu ve SMS aracılığıyla bilgi aldığını belirtmiştir. 34 katılımcı (%68) ise akıllı ağ çetelerine üye olmadığını ancak bu faaliyetlerden haberdar olduğunu ifade etmiştir. 2 katılımcı (%4) ise konu hakkında bilgisinin bulunmadığını aktarmıştır.

Sonuç

İnternet ve mobil ağların yükselişine dair yöneltilen en temel soru, kamusal alanı geliştirip geliştirmeyeceği olmuştur. Günümüzde akıllı telefonu, sosyal medyada hesabı veya bir internet mail adresi olan herkes; sosyal, politik ya da ekonomik bir etkinlik düzenleyebilmektedir. Bu sorunun cevabı konusunda farklı düşünceler söz konusu olmaktadır. Vatandaşlar, internet ve cep telefonları vasıtasıyla politik eylemler yapabilmektedir. Nitekim dünya genelinde meydana gelen çeşitli olaylar yeni iletişim teknolojilerinin insanlara sunduğu hizmet ve uygulamalar aracılığıyla yaygınlaşmaktadır. Howard Rheingold’un da belirttiği üzere Filipinler, Kore, İspanya ve kısmen ABD’deki devlet liderleri, mevkilerini bu eylem ve etkinliklere borçludur. Rheingold, her masaüstü bilgisayarın ve telefonun potansiyel baskı makinesi, canlı yayın merkezi, pazar yeri, politik organizasyon merkezi olduğu bu dönemde demokrasinin yeniden formüle edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Yeni iletişim teknolojileri hem özgürlüğe katkı sağlamış hem de dezenformasyon aracılığıyla doğru bilgilere ulaşılmasını engellemiştir. Anlaşılacağı üzere teknoloji birbirine karşıt fikirleri bünyesinde barındırabilmektedir. Mobil iletişim teknolojileri yeni ve daha demokratik toplumsallık biçimlerinin oluşumuna yol açabileceği gibi, yönlendirmeye açık ve önüne geçilemez şiddete varan eylemleri de beraberinde getirmektedir. Bununla birlikte günümüzdekine benzer köle bir tüketim toplumunun yaratılmasına olanak tanıyabildiği gibi tüm iletişim alt yapısının bu teknolojilerin mümkün kıldığı araçlarla dinlendiği ve denetlendiği bir faşizme de yol açabilmektedir. Çünkü dijital aktivizm teknolojinin gelişim göstermesiyle birlikte etkinlik alanını arttırabilecek bir potansiyele sahiptir.

Araştırma sonuçlarından elde edilen bulgu ve sonuçlardan da anlaşılacağı üzere katılımcıların birçoğu dijital aktivizm ve smart mobs kavramları hakkında bilgi sahibidir. Ayrıca dijital aktivizme yönelik gerçekleştirilen eylem ve faaliyetlerinin birçoğunun cep

telefonları aracılığıyla gerçekleştiği sonucu ortaya çıkmıştır. Bu sonuçtan da anlaşılacağı üzere mobil iletişim araçları topluluk oluşturma ve kitleleri bir araya getirme noktasında çok önemli bir konuma sahiptir. Görüleceği üzere dijital aktivizmin temelinde birey yer almaktadır. Bireyler dijital aktivizmi kullanarak yeni bir demokrasi anlayışı inşa edebileceği gibi var olan düzeni daha hiyerarşik bir yapıya kavuşturabileceklerdir.

Kaynakça

- Özcan, F. F. (2012). Yeni Medya ve Dijital Aktivizm. İstanbul: Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim Bilimleri Yeni Medya Bölümü Yüksek Lisans Tezi.
- Algül, A., & Üçer, N. (2013). Çokluk Ortamında Yokluk Mu? Sosyal Medyada Demokrasi Arayışına Dair Sosyo-Kültürel Bir Çalışma. A. Algül, & N. Üçer içinde, Yeni Medyada Demokrasi (s. 19-54). Konya: Literatürk Yayınları.
- Altay, D. (2003). Marshall Mc. Luhan: Küresel Köyün Medyatik Mimarı. N. Rigel, G. Batuş, G. Yücedoğan, & B. Çoban içinde, Kadife Karanlık 1. İstanbul: Su Yayınları .
- Atikkan, Z., & Tunç, A. (2011). Blogdan Al Haberi 'Haber Blogları, Demokrasi ve Gazeteciliğin Geleceği Üzerine. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Aydoğan, F. (2011). Küresel Medya. İstanbul: Beta Yayınları.
- Bingöl, Y., & Tanrıver, N. (2011). Bilgi Çağında Değişen Sosyal Hareketler ve Sanal Eylemler . The Journal of Knowledge Economy & Knowledge Management , s. 131-141.
- Castells, M. (2008). Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür 2. Cilt: Kimliğin Gücü. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları .
- Castells, M. (2013). İsyen ve Umut Ağları İnternet Çağında Toplumsal Hareketler. (E. Kılıç, Çev.) İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Castells, M. (2008). Kimliğin Gücü. (E. Kılıç, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Castells, M., & Ince, M. (2006). Manuel Castells'le Söyleşiler. (E. Kılıç, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Döndaş, İ. (2010). Dijital Gazetecilik Heyecanlı Ama Güvenilmez Olacak. Şubat 12, 2013 tarihinde Medya Hayat: http://www.medyahayat.com/haber.php?haber_id=25579 adresinden alındı
- Dinçer, M. (2009). Bilgi Teknolojileri Ülkemizin Hızlı Kalkınmasını Nasıl Başarır? H. Dağ (Dü.) içinde, Bilgi Teknolojileri Ülkemizin Hızlı Kalkınmasını Nasıl Başarır? (s. 174-264). Kadir Has Üniversitesi Yayınları.
- Durdağ, B. (2011). Dijital Ekonomi İçin Kültür Üreten Serbest Emek. Aralık 26, 2012 tarihinde yenimedya.wordpress.com: <https://yenimedya.wordpress.com/2011/06/19/dijital-ekonomi-icin-kultur-ureten-serbest-emek-tiziana-terranovanun-yazisi/> adresinden alındı

- Emre, P. Ö. (2013). İletişim Teknolojileri ve Eylemlilik: Genç Siviller ve Facebook Kullanıcılarının Bir Portresi. M. Demir (Dü.) içinde, Yeni Medya Üzerine... (s. 191-216). Konya: Literatürk Yayınları.
- Erdoğan, İ., & Alemdar, K. (2010). Öteki Kuram (Cilt 3. Baskı). Ankara: Pozitif Matbaacılık.
- Ergürel, D. (2012, Haziran). Anonymous ve Dijital Kültür. Aralık 16, 2012 tarihinde denizergurel.net: <http://www.denizergurel.net/anonymous-ve-dijital-kultur/> adresinden alındı
- Erkan, H. (1993). Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme . Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları .
- Ertem, C., & Uçkan, Ö. (2011). Wikileaks; Yeni Dünya Düzenine Hoş Geldiniz! İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- Faris, R., & Etling, B. (2008). Madison And The Smart Mob: The Promise And Limitations of The Internet For Demorcracy, The Fletcher Forum of World Affairs. The Fletcher Forum of World Affair .
- Göker, G. (2009). İnternette Yeni Toplumsal Hareketler. Türkiye'de İnternet Konferansı. İstanbul: Bilgi Üniversitesi.
- Gates, B. (1999). Dijital Sinir Sistemiyle Düşünce Hızında Çalışmak (5. b.). (A. C. Akkoyunlu, Çev.) İstanbul: Doğan Kitapçılık.
- Hamelink. (1991). Merkez ve Çevre Ülkeler Arasındaki Enformasyon Dengesizliği. Y. Kaplan içinde, Enformasyon Devrimi Efsanesi (s. 257-277). Kayseri: Rey Yayınları.
- Hamelink, C. J. (1991). Enformasyon Devriminden Sonra Yaşam Sürececek mi? Y. Kaplan içinde, Enformasyon Devrimi Efsanesi (s. 11-32). Kayseri: Rey Yayıncılık.
- Hamelink, C. (1991). Merkez ve Çevre Ülkeler Arasındaki Enformasyon Dengesizliği . Y. Kaplan içinde, Enformasyon Devrimi Efsanesi (s. 257-277). Kayseri : Rey Yayınları.
- Jenkins, H. (2007). From Participatory Culture to Participatory Democracy. Aralık 26, 2012 tarihinde http://henryjenkins.org: http://henryjenkins.org/2007/03/from_participatory_culture_t.html adresinden alındı
- Kalaycı, İ. (2009). Kalkınmada Bilgi Teknolojisi-Bilgi Teknolojisinde 'Kalkınma': Türkiye'ye Başarı Kapısını Açacak 'Anahtar'. H. Dağ (Dü.) içinde, Bilgi Teknolojileri Ülkemizin Hızlı Kalkınmasını Nasıl Başarır? (s. 65-171). İstanbul: Kadir Has Üniversitesi.
- Kroker, A. (2011, Ocak). The Arab Spring: The Contradictions of Obama's Charismatic Liberalism. Aralık 17, 2012 tarihinde ctheory.net: <http://www.ctheory.net/articles.aspx?id=679> adresinden alındı
- Kutlu, E. (2000). Bilgi Toplumunda Kalkınma Stratejileri. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- McChesney, R. W., Wood, E. M., & Foster, J. B. (2003). Kapitalizm ve Enformasyon Çağı. Ankara: Epos Yayınları.
- McGirk, J. (2003). Smart Mob Rule. Foreign Policy .

- Milberry, K. (2010). Wiki Tarzı: Değişimi Tasarlamak, Demokrasiyi Uygulamak. G. Ruivenkamp, J. Jorgenden, & M. Öztürk içinde, Teknoloji ve Toplum (s. 47-81). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Sözen, E. (2012). Sosyal Medyanın Arkeolojisi. E. Sözen içinde, Hepimiz Globaliz, Hepimiz Yereliz (Gutenberg Galaksi'den Zuckerberg Galaksi'ye) (s. 1-36). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Sütçü, C. S., & Algül, A. (2013). Teknolojinin Toplum Üzerindeki Etkisi Açısından İnternetin Kısıtlı Sosyal Çevresi Üzerine Bir Araştırma. A. Algül, & N. Üçer içinde, Yeni Medyada Demokrasi (s. 55-81). Konya: Literatürk Yayınları.
- Sempozyumu, U. M. (2010). Konvansiyonel Medya ve Sosyal Medyanın Savaşı. Şubat 13, 2013 tarihinde www.babialidenbagcilara.com: <http://www.babialidenbagcilara.com/3-oturum.html> adresinden alındı
- Silva, A. D., & Frith, J. (2010). Locative Mobile Social Networks: Mapping Communication and Location in Urban Spaces. *Mobilities*, s. 485-505.
- Somma, N. M. (2012). The Chilean student movement of 2011-2012: challenging the marketization of education. *Interface: a journal for and about social movements*.
- Şener, G. (2011). Türkiye'de Barış Hareketinde İnternetin Kullanımı: Küresel BAK Örneği. A. T. Aydemir içinde, Katılımın "e-hali": Gençlerin Sanal Alemi (s. 233-259). Alternatif Bilişim Derneği.
- Thompson, C. (2002). Smart Mob. Şubat 13, 2013 tarihinde The New York Times: Thompson, Clive (2002), Smart <http://www.nytimes.com/2002/12/15/magazine/15MOBS.html> adresinden alındı
- Toffler, A. (2008). Üçüncü Dalga: Bir Fütürist Ekonomi Analizi Klasiği. İstanbul: Koridor Yayıncılık.
- Tosun, N. B. (2013). Sanal Gerçeklik Özgürleştiriyor mu? . A. Algül, & N. Üçer içinde, Yeni Medyada Demokrasi (s. 113-134). Konya: Literatürk Yayınları.
- Tunç, T. (2009). Bilgi Teknolojileri Ülkemizin Hızlı Kalkınmasını Nasıl Başarır? . H. Dağ (Dü.) içinde, Bilgi Teknolojileri Ülkemizin Hızlı Kalkınmasını Nasıl Başarır? (s. 17-61). İstanbul: Kadir Has Üniversitesi.
- Uçkan, Ö. (2011). Akıllı Ağ Çeteleri ve Wikileaks. Digitalage. adresinden alınmıştır
- Uçkan, Ö. (2011). Akıllı Ağ Çeteleri ve Wikileaks. Digitalage .
- Uçkan, Ö. (2012, Mayıs). Dijital Aktivizm mi, Aktivizm mi? Ekim 14, 2012 tarihinde spotdergi.wordpress.com: <http://spotdergi.wordpress.com/2012/05/30/dijital-aktivizm-mi-aktivizm-mi/> adresinden alındı
- Uçkan, Ö. (2010, Mayıs). Dijital Aktivizm Ne Kadar Etkili? Aralık 15, 2012 tarihinde [gennaration.com.tr](http://www.gennaration.com.tr): <http://www.gennaration.com.tr/yazarlar/dijital-aktivizm-ne-kadar-etkili/> adresinden alındı
- Virilio, P. (2003). Enformasyon Bombası. İstanbul: Metis Yayınları.

Vural, Z. B., & Bat, M. (2010). Yeni Bir İletişim Ortamı Olarak Sosyal Medya: Ege Üniversitesi İletişim Fakültesine Yönelik Bir Araştırma. Journal Of Yaşar University , s. 3348-3382.

Yıldız, Ö. E. (2012). Toplumsal Yaşam, Eğlence ve Reklam Etkileşimi: Flash Mob Uygulamaları. 12 16, 2012 tarihinde İstanbul Kültür Üniversitesi: http://www.iku.edu.tr/userfiles/file/sanattasrim/doc/Oyku_Ezgi_Yildiz.doc adresinden alındı

